

Fler stannar men färre börjar?

Idrottslyftet har allt mer blivit en del av förbundens ordinarie verksamhet. Satsningen har öppnat dörrarna för fler, men få har klivit över tröskeln. En stor del av medlen har hamnat i stora idrotter och hos de socioekonomiskt välmående i tätbefolkade kommuner.

I DEN HÄR ARTIKELN diskuterar vi generella iakttagelser av Idrottslyftet utifrån Idrottsstödsutredningens slutsatser om Handslaget (1). Vi gör en kvalitativ bedömning utifrån erfarenheterna från våra fem förbundsvisa utvärderingar (Klätter-, Orientering-, Ridsport-, Sim och Taekwondoförbundet) men också utifrån kunskap om andra förbund, från andra utvärderare och från i sammanhanget relevanta nyckelpersoner inom idrottsrörelsen. RF är mer intresserade av kvalitativa data än kvantitativa, eftersom de kvantitativa uppgifterna ändå kommer in via projektrapporteringen. Här följer således ett försök att tolka och karakterisera ett antal iakttagelser som vi bedömer är generella för idrottsrörelsens idrottslyftsarbete.

En del av ordinarie verksamhet

En tillfällig verksamhet går nu in på sitt nionde år. Redan detta enkla konstaterande rymmer en rad förutsättningar som har satt sin prägel på idrottslyftsverksamheten. Förbunden betraktar Idrottslyftet som en tidsbegränsad verksamhet som allt mer permanentas. De ser det också som ett styrinstrument för sina föreningar. Föreningarna förhåller sig till projektformens tidsbegränsade karaktär samt projektens konsekvenser för den ordinarie verksamheten.

Fortfarande innebär detta inte att idrottslyftsarbetet har blivit en del av förbundens ordinarie verksamhet, eftersom satsningen dels är av tillfällig karaktär och dels ska kunna innehålla sådan verksamhet som inte tidigare räknades

som ordinarie verksamhet. Men vare sig man har förädlad framgångsrika handslagsprojekt, eller gjort nya satsningar som visat sig nödvändiga via Handslaget, har de fyra idrottslyftsåren inneburit en rutinisering av arbetet.

De flesta förbund har skapat en idrottslyftsorganisation som bygger vidare på de som fanns under Handslaget. Det är i hög grad samma människor som gör samma bedömningar av projektidéer som de gjorde i Handslaget. Här kommer skillnaderna mellan förbunden in. I många förbund sköts arbetet av en tjänsteman/kvinna, som arbetar självständigt utifrån övergripande policybeslut från förbundsstyrelsen. De större förbunden har fler än en person som arbetar med Idrottslyftet, de minsta förbunden har knappt en. Detta är en del av en mer generell fördelningsproblematik. Ju större förbund och ju mer resurser, desto mer omfattande idrottslyftsarbete. Det har också sin motsvarighet på lokal nivå – ju större förening, ju mer administrativt lönearbete och ju fler välutbildade medlemmar, desto fler och bättre ansökningar. Det här ger skillnader mellan förbunden, men också mellan föreningarna i de olika förbunden.

Den utgångspunkt för Handslaget som förenade idrottsrörelsen och det politiska systemet (regering och riksdag) var att försöka nå barn och ungdomar mellan 7-20 år som inte redan var aktiva idrottare. Ungefär 60-70 procent av alla barn och ungdomar var kring sekelskiftet, liksom i dag, aktiva i en idrottsförening. Förklaringarna till att resten inte var aktiva varierar, alltifrån att de aldrig

Susanna Hedenborg
Professor i idrottsvetenskap
Malmö högskola

Kalle Jonasson
Doktorand i idrottsvetenskap
Malmö högskola

Tomas Peterson
Professor i idrottsvetenskap
Malmö högskola

Katarina Schenker
Fil.dr. i idrottsvetenskap
Malmö högskola

Helena Tolvhed
Fil. dr.
Historiska Institutionen
Stockholms universitet

Ridsportförbundet

Grundat: 1912
Medlemmar
Män: 16 073
Kvinnor: 150 369
*Deltagartillfällen: 3 023 765

Klätterförbundet

Grundat: 1973
Medlemmar
Män: 4 142
Kvinnor: 2 130
*Deltagartillfällen: 19 866

Orienteringsförbundet

Grundat: 1938
Medlemmar
Män: 53 563
Kvinnor: 38 787
*Deltagartillfällen: 338 126

Simförbundet

Grundat: 1904
Medlemmar
Män: 56 537
Kvinnor: 61 773
*Deltagartillfällen: 1 978 407

Taekwondoförbundet

Grundat: 1996
Medlemmar
Män: 6 136
Kvinnor: 3 030
*Deltagartillfällen: 460 651

2010 års statistik.
*Träning & tävling för barn 7-20 år.

kommit i kontakt med föreningsidrotten till att de hade provat och sedan lämnat. Recepten för att aktivera flera, eller ”öppna dörrarna för flera”, innehöll därför allt ifrån traditionell prova på-verksamhet i skolorna till utvecklandet av nya verksamhetsformer, vilka inte tidigare ingått i föreningarnas verksamhet. Det som från början därmed i betydande utsträckning var en försöksverksamhet, där man både organisatoriskt och innehållsmässigt lät tusen blommor blomma och provade såväl nya idéer som gränserna för vad som var möjligt och önskvärt, har efter åtta år av Handslag och Idrottslyft alltmer fångats in i organisationernas ordinarie logik och verksamhet. Det gäller på såväl förenings- distrikts- som förbunds nivå.

Idrottslyftshandläggarna, som ofta har varit med om hela eller större delen av resan, har skapat rutiner för alla led i arbetet och har i viss mån professionaliserats – både via hands-on-kunskapen, via utbildningar och i möten med andra idrottslyftshandläggare. De kan i i dag tämligen väl både bedöma ansökningarnas innehåll (samt värdesätta dem i kronor) och kapaciteten hos dem som står som projektansvariga. Liksom de flesta projektansvariga på lokal nivå vet de vad som fungerar. Dessa kunskaper, på både lokal och central nivå, trycker dels mot det som allt oftare börjar dyka upp i förbundens arsenal som ”paket”, dels mot det som kallas ”projektslentrian”, det vill säga att man skickar in samma ansökan varje år. Paketen kan ses som centralt utformade lösningar vilka kan fungera i alla föreningar och distrikt. Innehållet är sådant som förbundet anser värdefullt för idrottsgrenens utveckling.

Tanken bakom att skapa paket är inte i första hand att uppmuntra till experiment med nya verksamhetsformer för att fånga upp barn och ungdomar vilka inte redan är medlemmar i idrottsrörelsen. Snarare handlar det om förbunds- förenings- och medlemsutveckling i vid mening, verksamhet som ändå skulle bli genomförd, om inte Idrottslyftet hade kommit, om därtill medel hade funnits. Den normerande aspekten ligger dels i att det är förbundet som har formulerat innehållet, dels i att en ansökan om ett paket inte kan förväntas bli avslagen. Den här utvecklingen har förstärkts av att det i Idrottslyf-

tet, till skillnad från i Handslaget, finns avsatt betydande resurser för förbundsutveckling.

När Handslaget konstruerades fanns en tydlig betoning från statens sida av att alla pengar skulle gå till föreningarna och (nästan) inga till förbunden. Föreningarna skulle i sin tur uppmuntras till att utveckla nya verksamhetsformer. Det kan tolkas som ett försök från statsmakternas sida (mer eller mindre bejakat av förbunden) att bidra till förändring och utveckling av idrottsverksamhet utifrån ett nerifrån och upp-perspektiv. Ett annat sätt att formulera den första övergripande slutsatsen är att efter åtta år av Handslag och Idrottslyft har rutiniseringen, professionaliseringen och normeringen gradvis övergått till att styras av ett uppifrån och ner-perspektiv.

Rekrytera eller behålla?

Parollen att ”få fler att stanna kvar” fanns inte med bland de fem teman som Handslaget utgick ifrån, men växte fram inom rörelsen i slutet av handslagsperioden, förmodligen delvis som en reaktion mot att arbetet med att ”öppna dörrarna för fler” inte visade sig så framgångsrikt (föreningarna fick inte fler medlemmar). Å andra sidan var detta med att aktivera dem som inte redan var aktiva det centrala inslaget i handslagskonstruktionen. När idrottsrörelsen själv fick bestämma innehållet i Idrottslyftet blev kombinationen av att rekrytera och att behålla istället utgångspunkten för arbetet. Under Idrottslyftet har betoningen sedan förskjutits ännu mer mot behållarperspektivet. Härtill finns en rad förklarande faktorer. Organisationsteoretiskt tenderar reproduktion av befintlig verksamhet oftast segra över förändring, inte minst när förändring innebär kritik av den befintliga verksamheten. Förändringsprocesser som är djupgående tenderar att genomföras under kort tid, ju längre tiden går desto mindre djupgående blir förändringen och ju mer tenderar den att kunna inordnas i den tidigare ordinarie verksamheten.

Skälen till att barn och ungdomar inte är aktiva i föreningsidrotten är många. Idrottsföreningar är vana vid att erbjuda sin idrott till alla, men endast vana vid att ta hand om dem som sedan kommer

- Idrottslyftet har alltmer – via en rutinisering, professionalisering och normering – blivit en del av förbundens ordinarie verksamhet. Ju mer den blir det, desto mer blir en utvärdering av Idrottslyftet även en utvärdering av den ordinarie verksamheten.
- Idrottslyftet har öppnat dörrarna för fler. Men barn- och ungdomsidrotten har inte fått fler medlemmar under de åtta åren med Handslaget och Idrottslyftet. Tillgänglig statistik tyder snarare på att aktiviteten och antalet aktiva har minskat. Å andra sidan tyder tillgänglig kunskap på att idrotten har lyckats behålla flera än de skulle ha gjort utan Idrottslyftet.
- RF har i större utsträckning agerat styrande med bland annat utvecklingsplaner och ett centralt och mer normerande åiterrapporteringssystem. Idrottslyftet har inneburit att förbunden i högre grad har fått värna om sin självständighet. Det innebär att förbundens mål med Idrottslyftet tenderar att knytas allt närmare målen i förbundens strategiska utvecklingsplaner. RF:s fördelningspolitiska principer har fått samma effekter som under Handslaget. En stor andel av medlen har hamnat i stora barn- och ungdomsidrotter, samt i tätbefolkade och socioekonomiskt välmående sammanhang.

frivilligt. Handslaget och Idrottslyftet har handlat om ”de andra” – de som inte är intresserade, de som aktivt tar avstånd från att delta i föreningsidrotten, de som av olika skäl inte kan och de som har provat men slutat. Från rekryteringen till högre utbildning vet vi att när ambitionen är att rekrytera nya, ofta studieovana grupper, krävs det större resurser och ansträngningar för att lyckas. Beredskapen för att handskas med denna problematik kan generellt sett antas vara låg i föreningarna, med de starkt normativa värderingar som den befintliga verksamheten grundas på. Nya verksamhetsformer kan på föreningsnivå dessutom ses både som en möjlighet, men också som ett hot mot den traditionella verksamheten. För om ett idrottslyftsprojekt som tillämpar nya verksamhetsformer blir framgångsrikt och aktiverar en grupp barn eller ungdomar som tidigare inte varit föreningsaktiva, återstår sedan frågan om vad som händer när projektet tar slut.

Tre scenarier verkar här vara möjliga och vanliga. Det första är att projektet (och projektpengarna) tar slut, och därmed tar också aktiviteten slut. Sannolikheten är då stor att de aktiva slutar, det vill säga de inte ser den ordinarie verksamheten som ett alternativ. Det andra är att föreningen permanentar projektverksamheten som en del av den ordinarie verksamheten, man bygger helt enkelt ut föreningens verksamhet. Det tredje är att projektverksamheten växer in i och förändrar den traditionella verksamheten. Det sistnämnda finns det tämligen få exempel på inom Handslaget och Idrottslyftet. Här uppstår på föreningsnivå samma problematik som Handslaget och Idrottslyftet hela tiden har utgjort för hela idrottsrörelsen, från föreningsnivå och upp på RF-nivå. I grunden handlar det om att svensk idrottsrörelse fångar upp en majoritet av varje årgång flickor och pojkar med sin verksamhet. De flesta som inte fångas upp säger nej tack till verksamheten just eftersom den ser ut som den gör.

Den ser ut som den gör av både interna och externa skäl. De interna skälen handlar om den verksamhet som bedrivs. Den kan hålla barn och ungdomar ifrån sig av många skäl. I många idrottsgrenar måste man börja mycket tidigt för att

hänga med. De som startar senare slutar oftare och tidigare. Företeelser som selektion, rangordning och utslagning, nivågruppering och tidig specialisering, föräldra- och ledarpress etcetera känner vi som skäl till att flickor och pojkar lämnar idrotten i unga år, emellanåt även om man faktiskt vill stanna kvar. Många slutar eftersom de vill prioritera andra intressen än idrotten. Många idrotter kräver ett föräldraengagemang som kanske inte finns och så vidare.

De externa skälen är de som samhället skapar genom de djupgående strukturella faktorer som delar upp samhällsmedborgarna i olika grupper och där de olika grupperna förhåller sig till idrottsaktivitet på olika sätt (kön, social klass, etniskt bakgrund, religiös tillhörighet, sexuell läggning och biologisk ålder). Det är därför som många idrottsgrenar i praktiken är stängda för exempelvis barn till en ensamstående, lågutbildad, arbetslös flerbarnsmamma med utländsk bakgrund.

De förändringar av den ordinarie verksamheten som skulle krävas för att öppna dörrarna för alla, och sedan kunna behålla dem, kan lätt uppfattas som att de inkräktar på verksamhetens själ. Samma effekt kan uppstå om en ordinarie verksamhet ska anpassas till konsekvenser av de yttre skälen. Ofta samverkar också inre och yttre faktorer till att göra det svårt för en förening att rekrytera och behålla också den sista procenten.

Antalet aktiva har minskat

Målsättningen med Idrottslyftet var att få fler barn och ungdomar att börja idrotta och att fler ungdomar ska välja att idrotta längre upp i åldrarna. Baserat på statistik tillgänglig på RF:s hemsida över deltagartillfällen för år 2002-2010 kan man konstatera att de tre miljarder som staten gett till idrottsrörelsen inte på ett övergripande plan har resulterat i en ökning av antalet LOK-stödsberättigade deltagartillfällen. Gruppen 7-20 år i Sverige har enligt SCB:s statistik minskat med 3 procent under åren 2002-2010. Antalet LOK-stödsberättigade deltagartillfällen inom idrottsrörelsen har, enligt en uträkning baserad på RF:s statistik, under samma period minskat med 6,4 procent (2). (Figur 1)

Klätterförbundet och Taekwondoför-

Referenser

1. SOU 2008:59.
2. RF:s statistik, utbetalt LOK-stöd: deltagartillfällen tidsserie 2002-2010 (2012-01-01)
3. SCB:s befolkningsregister.
4. Åkesson, J. Var hamnade handslagspengarna? "Stor" blev större och "liten" kunde inte hänga med. 2007.
5. Åkesson, J & Norberg, J. R. Den fungerade föreningen. En utvärdering av Idrottslyftet. Om idrottsföreningars förutsättningar att ta del av den idrottspolitiska satsningen Idrottslyftet (kommande). (2012).

Kontakt

susanna.hedenborg@mah.se
kalle.jonasson@mah.se
tomas.peterson@mah.se
katarina.schenker@mah.se
helena.tolvhed@historia.su.se

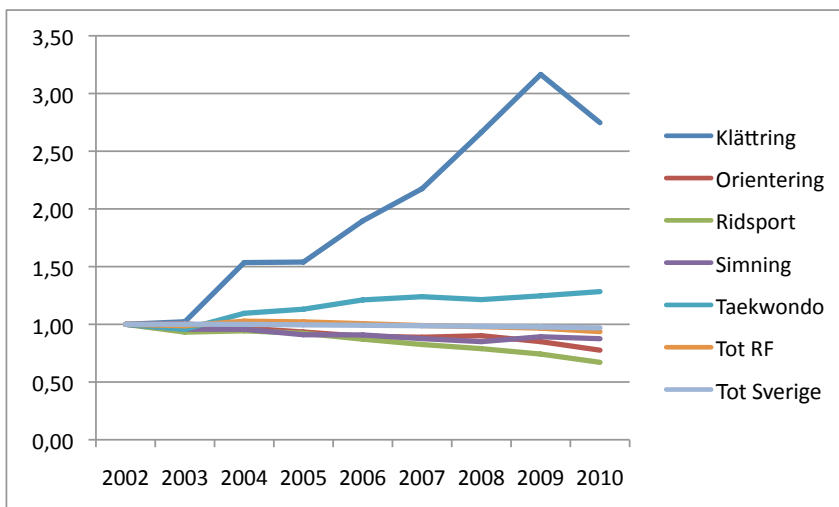
bundet kan redovisa en positiv utveckling sedan år 2003, det vill säga att en positiv trend startade när Handslaget startade. Ridsportförbundet, Orienteringsförbundet och Simförbundet har vikande siffror för samma period, även om Orienteringsförbundet redovisar en uppgång för år 2008 och Simförbundet redovisar en uppgång för år 2009. Totalt sett har inte fler börjat idrotta på grund av Idrottslyftet, även om antalet deltagartillfällen har ökat inom Klätterförbundet och Taekwondoförbundet. Att föreningarna har lyckats behålla fler genom Idrottslyftet beror förmodligen på att en allt större del av projekten har haft en förenings- och medlemsutvecklande inriktning. Större resurser har kunnat läggas på tränings- och tävlingsutveckling, ledarskapsutbildning, redskaps- och anläggningsförbättring liksom på sociala aktiviteter kring träning och tävling.

Mest stöd till välmående

De specialidrottsförbund som vi har utvärderat har under åren förfinat sin administration och hantering av idrottslyftsansökningar. Varje förbund har dock haft sina rutiner. Införandet av RF:s system IdrottOnline Klubb, har medfört en styrning och normering, samtidigt som det har medfört tekniska och administrativa problem. Alla förbund har numera tillgång till samma typ av uppgifter från föreningarna, så även RF. Ett annat

problem handlar om oönskade effekter av RF:s princip att fördela handslagssmedel till specialidrottsförbunden utifrån deras relativa storlek. Resultatet blev nämligen inte enbart att de stora idrotterna fick bäst förutsättningar för att locka till sig ännu fler. Följden blev även att handslagspengarna i huvudsak kanaliserades till det relativt välmående idrottslivet i mer välbeställda kommuner (4). Syftet med Handslaget var att "öppna dörrarna för fler". Bästa förutsättningar gavs dock föreningar inom: a) idrotter som redan varit lyckosamma med att locka till sig många barn och ungdomar, b) tätbefolkade kommuner där idrottsutbudet redan var omfattande och varierat c) socioekonomiskt välmående sammanhang där barn och ungdomars aktivering inom idrotten redan var hög (5).

Stora förbund har fått mest Idrottslyftsmedel. Detta har dock inte alltid inneburit att stora förbund har ökat sina LOK-stödsberättigade deltagartillfällen. Tvärtom visar statistiken att flera stora förbund har ett minskat antal sådana tillfällen. Bland de 12 förbund med flest LOK-stödsberättigade deltagartillfällen år 2002 har Basketförbundet, Innebandyförbundet och Tennisförbundet ökat i antalet deltagartillfällen sedan dess, det vill säga året innan Handslaget startade. Basket har dock haft en negativ trend sedan år 2004. Om man kompenserar för nedgången i de aktuella barnkullarna har även Friidrottsförbundet och Fotbollsförbundet ökat något, även om det i det senare fallet är marginellt. Faktum kvarstår att Idrottslyftsmedel har kanaliserats till det välmående idrottslivet. En studie av Joakim Åkesson och Johan Norberg vid Malmö högskola visar att en stor andel av Idrottslyftsmedlen hamnat i stora barn- och ungdomsidrotter, samt i tätbefolkade och socioekonomiskt välmående kontexter (läs mer på sid. 5 i den här tidningen). Frågan är i vilken form dessa medel sedan har nått barn- och ungdomar. Inte heller kan man dra slutsatsen att små förbund generellt har haft positiva utvecklingstrender under Idrottslyftsåren. Några har haft stabila utvecklingstrender, exempelvis Triathlonförbundet, Klätterförbundet och Dövidrottsförbundet, medan andra inte har haft det.

Figur 1. Förändring av antalet LOK-stödsberättigade deltagartillfällen mellan 2002-2010 i ett antal specialidrottsförbund samt för hela RF. 1 motsvarar respektive förbunds antal deltagartillfällen år 2002. Statistiken för Sverige bygger på SCB:s befolkningsregister (7-20-åringar) och är även den standardiserad till 1 för år 2002 (3).